

Robert Volkmann (1815-1883)
Concert-Ouverture in C groot (1864)
Andante con moto-Allegro con brio

Robert Volkmann zal voor u een onbekende zijn. In zijn tijd, die van Schumann, Wagner, Liszt, Brahms en vele anderen, genoot hij wel bekendheid, maar na zijn dood raakte zijn werk in vergetelheid. Toch zijn er binnen zijn niet heel omvangrijk oeuvre verschillende werken die op het concertpodium hebben standgehouden, zoals zijn Pianotrio in Bes klein en zijn Celloconcert in A klein. En ook de Concert-Ouverture die u vanavond te horen krijgt, wordt nog af en toe gespeeld, hetgeen begrijpelijk: het is een heel plezierig stuk om naar te luisteren.

Volkmann zag het levenslicht in Lommatzsch, een kleine plaats niet ver van Dresden, waar zijn vader Kantor was. Zijn muziekopleiding ontving hij in Leipzig onder leiding van Carl Ferdinand Becker. Hier kwam hij onder de invloed van de stijl van Schumann en Mendelssohn. Volkman's carrière speelde zich ver van zijn geboortegrond af. In 1841 vestigde hij zich in Boedapest, de hoofdstad van het Hongaarse deel van de Habsburgse dubbelmonarchie was. Het muziekleven stond er sterk onder Oostenrijkse invloed. Volkmann zou zijn hele leven in Hongarije blijven, behoudens een kort intermezzo in Wenen, van 1854 to 1858. Hij speelde een prominente rol in het Boedapester muziekleven: zo werd hij in 1875 leraar compositie aan het toen opgerichte Koninklijk Conservatorium aldaar.

Volkmann componeerde zijn Concert-Ouverture in 1864. Het is bedoeld als openingsstuk voor een concert, precies zoals de titel aangeeft. Veel van wat wij over Volkmann weten hebben wij te danken aan zijn achterneef Hans Volkmann (1875-1946), die zich opwierp als een vurig pleitbezorger van het werk van zijn oudoom en verschillende boeken aan hem heeft gewijd. Uit zijn in 1903 verschenen biografie *Robert Volkmann: Sein Leben und seine Werke* ontleend ik de volgende beschrijving van de ouverture:

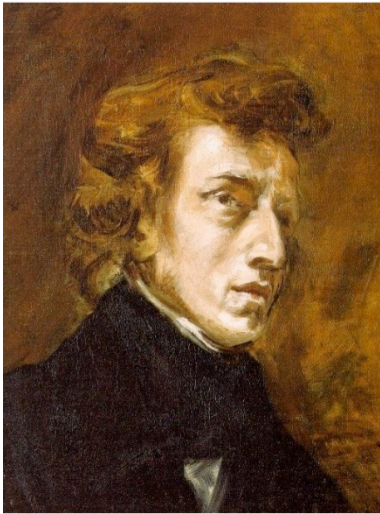
“Het is een vrij gevormd, in vele opzichten van de gebruikelijke ouverturevorm afwijkend orkeststuk. Het zinnelijke, naïef vertellende eerste gedeelte wordt met verschillende vrolijk buitelandse motieven in verbinding gebracht. De dansante figuren van het fugato in het middengedeelte hebben een sierlijkheid die aan Mozart doet denken. Op een machtige climax volgt een kort maar krachtig slot. Met opzet is de gehele ouverture beknopt gehouden. Hij moet als bondige proloog de luisteraar voorbereiden op wat erna komt.”

“Wat er na komt”: vanavond is dat Chopin en Beethoven.

Frédéric Chopin (1810-1849)

Concert voor piano en orkest nr. 1 Opus 11 (1830)

Allegro maestoso — Larghetto — Rondo Vivace.

Terwijl Volkmann voor zijn carrière zijn heil oostwaarts zocht, ging Frédéric Chopin westwaarts, van Polen naar Frankrijk. Chopins beweegredenen om zijn vaderland te verlaten waren echter wel heel andere dan die van Volkmann. Hij was in Wenen toen er eind 1830 onlusten uitbraken in Warschau, op dat moment de hoofdstad van een Russische provincie. Een periode van onderdrukking zou volgen. Vele intellectuelen en kunstenaars verlieten het land en velen van hen vestigden zich in Parijs, waar Chopin zich bij hen voegde. Frankrijk zou zijn tweede vaderland worden, niet het minst door zijn relatie met de schrijfster George Sand.

Chopin was voor alles pianist en in deze kwaliteit was hij een van de groten van zijn tijd. Hij ontwikkelde een geheel eigen stijl van spelen op de piano en componeren voor de piano, een stijl die uit duizenden herkenbaar is. Soepele melodieën met veel versieringen, onspelingen en rubato, vaak quasi-improvisatorisch, ondersteund door romantische harmonieën, soms traditioneel, maar regelmatig gewaagd en experimenteel en dit alles wat stemming betreft variërend van dromerig tot virtuoos en met terugkerende motieven uit de Poolse volksmuziek.

Pianisten hebben een eindeloze keuze als het om Chopin gaat: mazurka's, nocturnes, polonaises, walsen, etudes, preludes, noem maar op. Orkesten hebben aanzienlijk minder te kiezen en alle orkestwerken hebben een pianosolopartij. Het bekendst zijn de twee pianoconcerten geworden, waarvan u nu het "Eerste" hoort, al is het, in 1830, geschreven ná het "Tweede". Hier is het uitgavejaar bepalend geweest voor de telling: het concert van 1830 werd in 1833 uitgegeven, dat van 1829 in 1836.

Uit het gegeven jaartal blijkt al dat Chopin dit werk nog in Polen schreef, rond zijn twintigste verjaardag. Het is opgedragen aan Friedrich Kalkbrenner, één van de beroemdste pianisten van zijn tijd. Maar Chopin zelf speelde de première, in Warschau op 11 oktober 1830, kort voor zijn, naar zou blijken, definitieve vertrek uit de stad.

Uit het werk komt naar voren dat Chopin geen groot symfonicus was: het orkest is grotendeels begeleidend en waar de piano zwijgt doen schrijfwijze en klank nog sterk aan Beethoven denken. In het eerste deel speelt het orkest eerst de gehele expositie door met twee thema's, achtereenvolgens in mineur en majeur. Daarna doet de piano die expositie nog een keer helemaal over, maar op een geniale wijze die alleen Chopin was weggelegd. Doorwerking en reprise zijn breed aangelegd, met lange passages voor de piano—één en al genieten—en korte onderbrekingen door het orkest. Ook in het langzame tweede deel speelt het orkest een ondergeschikte, dat wil zeggen, vooral begeleidende rol, na de presentatie van de inleidende melodie. Het laatste deel is een virtuoos rondo, met een thema dat sterk aan een Pools volksdansje doet denken. Als ergens pianospel vuurwerk is, dan is het wel hier!

Ludwig van Beethoven (1770-1827)

Symfonie nr. 5 in C klein Opus 67 (1804-1808)

Allegro con brio — Andante con moto — Scherzo Allegro — Allegro-Presto

De Vijfde Symfonie van Ludwig van Beethoven is een van de bekendste composities uit de westerse muziekgeschiedenis, misschien wel de allerbekendste. Beroemd is vooral het begin, met tweemaal een kort motief, drie herhaalde korte noten en een langere noot een terts lager:

Simpeler kan het niet, maar geen enkel motief uit de klassieke is vaker gebruikt (of misbruikt) in film, televisie, reclame, popmuziek en wat dies meer zij. Het is een soort icoon voor de klassieke muziek geworden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het ritme van het motief als morsesignaal geïnterpreteerd en dan geeft het de

letter V van Victory weer. Schrijver dezes bezit een stropdas waarop de noten van het motief zijn afgebeeld.

Het gekke van het beginmotief is dat het eigenlijk de toonsoort niet bepaalt, wat normaal gesproken de functie ervan is. Het motief is bepalend voor het gehele eerste deel van de symfonie en vervangt als het ware het traditionele “eerste thema” dat doorgaans die rol vervult. Er is wel een tweede thema, maar de rol daarvan is bescheiden. Het beginmotief, en met name de herhaalde noten daarin, komen op verschillende plekken terug in de vervolgdelen, hoe verschillend van karakter die ook zijn.

De première van Beethovens Vijfde Symfonie vond plaats op 22 december 1808 in het Theater an der Wien in Wenen. De reacties in de pers over de Vijfde Symfonie waren gemengd. De zegetocht van het werk begon pas later, ingezet door de enthousiaste bespreking die de bekende criticus E. T. A. Hoffmann in 1808 aan het werk wijdde.

In de grote opbouw volgt de symfonie veel van het traditionele model: een snel eerste deel, een langzaam tweede deel, een scherzo als derde deel en een triomfantelijke finale als vierde en laatste deel. Maar Beethoven zou Beethoven niet zijn als hij niet in dit schema had “ingebroken”. Het Scherzo doet afstand van de normale herhalingspatronen — er wordt wel herhaald, maar op een onlogische, “ad hoc” manier (waarover ook nog discussie is) — en het laatste deel is als het ware vastgeplakt aan het voorlaatste: de laatste maten van het Scherzo zijn tevens de inleidende delen van de Finale. In die Finale is in de doorwerking een stukje opgenomen met de maatsoort en de motieven van het Scherzo, als een soort uitgestelde herhaling daarvan. Beethoven brengt ook nog enkele extra-instrumenten in stelling: piccolo, contrafagot en trombones.

Het eerste deel komt door de mineurtoonsoort somber en dreigend over, het laatste deel staat in de toonsoort C groot en heeft juist een feestelijk en uitbundig karakter, met fanfareachtige thema's. Deze contrasten hebben geleid tot allerlei interpretaties van wat de delen van deze symfonie zouden kunnen betekenen. Het beginmotief wordt wel het noodlotsmotief genoemd: het noodlot dat op de

deur klopt. Deze interpretatie is de wereld in gebracht door Beethovens secretaris Anton Schindler, maar pas vele jaren na de dood van de componist. Volgens Carl Czerny had Beethoven het thema ontleend aan de zang van de geelgors, te horen in het Prater, een groot park bij Wenen: een heel andere uitleg. De befaamde dirigent John Eliot Gardiner meent in het laatste deel een citaat uit Rouget de Lisle's revolutiehymne "Au prodige de la Victoire" te herkennen en verdedigt nog verdere banden met de Franse Revolutie. Nikolaus Harnoncourt noemt de symfonie een politiek statement over de "revolte van de massa's". Merkwaardig is het dan wel dat Beethoven zich nimmer in enige zin hierover heeft uitgelaten en ook zijn tijdgenoten niets hebben gemerkt. De genoemde interpretaties lijken daarom vooral op hedendaagse wishful thinking gebaseerd te zijn. Misschien is de Vijfde Symfonie van Beethoven wel gewoon de vijfde symfonie van Beethoven.

Rudolf Rasch